

L. BILEČKYJ, Praha:

Головні напрями української літературно-наукової критики за останніх 50 літ.

1. Від 1876 року українська літературно-наукова критика переходить у нову фазу свого розвитку. Циркуляр цього року т. зв. Юзефовича про цілковиту заборону друкувати що-небудь на українській мові — всі студії з української літератури й фольклору переводить: 1. або до Східньої Галичини у Львів, 2. або в російські журнали, 3. або, нарешті, переносить україніку на еміграцію до Женеви та Праги.

2. Під впливом старої „Української Громади“, яка ще з 1873 р. свою літературно-наукову й популяризаційну чинність вирішила під впливом М. Драгоманова перенести до Львова через відновлення літературно-критичного органу „Правда“, літературно-наукове життя у Львові в тому живому дусі, про який мріяв М. Драгоманів, щойно ставало на ноги.

3. У Празі через видання р. 1876 найновішої збірки творів Т. Шевченка зі статтями-споминами ріжних видатних українських і російських сучасників поета під редакцією члена „Української Громади“ О. Русова, — славянський світ уперше в II-му томі побачив ті твори Шевченка, які в Росії були цілковито заборонені.

4. М. Драгоманов журналом „Громада“ й окремими виданнями ріжних студій з українського фольклору, літератури та взагалі з української критики в Женеві від р. 1877 розпочинає в імені тієїж „Української Громади“ нову сторінку в історії української літературно-наукової критики подібно до того, як у свій час російський пропагандист Олександр Герцен у Лондоні.

5. В російській державі: на Україні та в Москві й Петербурзі українська літературно-наукова критика стояла вже дуже високо і продовжувала в російській мові свою чинність двома шляхами: 1. шляхом розяснення спірних питань в українсько-російських літературно-наукових взаєминах через полеміку в ділянках: фільольогічній та історичній, які відбивалися студіями полемічно-науковими й у ділянках літератури та фольклору; 2. шляхом роз-

роблення та поглиблення літературно-наукових проблем як в окремих питаннях з української літератури, так і в історії української літератури.

6. Ці два шляхи літературно-наукової критики у свою чергу у власному розвитку пережили три основних фази: 1. до революції 1905 р., коли заборона друку на українській мові впала, і наукова праця тоді скупчувалася на українських землях, переважно в Києві, Харкові і Львові; 2. до революції 1917 р. і 3. сучасне десятиліття.

7. Гіпотеза Погодіна, що до XIII. ст. на теперішній Україні жили Великоруси, які в часи татарської навали винесли і свій епос — біліни на північ, проти якої у свій час боровся Максимович, — ця гіпотеза відновлена акад. Соболевським у 80 рр., у студіях проф. М. Дашкевича й акад. Веселовського остаточно впала. В цю ж першу фазу розпочинається полеміка про те, з якого часу треба починати історію української літератури, викликана працею проф. Ом. Огоновського „Історія літератури руської“, дала привод О. Пипінові ствердити старі позиції російських учених, що українську літературу треба починати не з XI, як думає Огоновський, але з XIII—XIV. У цій полеміці взяли участь Комарь, Нечуй-Левицький, Михальчук, що захищали позиції Огоновського, а цей останній учений своєю власною відповіддю Пипінові підтвердив свої позиції. Року 1901 проф. Володимирів своїм курсом „Русская литература Киевского периода XI—XIII. вв.“ відновив цю полеміку, яка завязалась між акад. Істриним та дром Ів. Франком.

8. Що до літературно-наукових студій, то кожний етап розвитку української літературно-наукової критики, безперечно, має свої внутрішні відміни, переломи і т. д.; наприклад, у першій фазі має величезне значіння рік 1882, коли був заснований такий визначний журнал україніки як „Кіевская Старина“. Рік 1892 має не менше значіння для української літературно-наукової критики, коли розпочався друком такий видатний орган у Львові під редакцією проф. М. Грушевського, як „Записки Наукового Т-ва ім. Шевченка“ та інші видання того-же Т-ва. Тоді ж продовжували свою популярну літературно-критичну працю такі журнали, як „Правда“, „Зоря“, „Руслан“ і инш. А р. 1898 у Львові почав виходити „Літературно-науковий Вістник“.

9. Збагачувався і внутрішній зміст цього етапу літературно-наукової критики. В українській науці визначається під впливом західно-європейських та славянських лінгвістичних, літературно-критичних та філософічних теорій та ідей яскрава їх диференціація: 1. Соціологічна інтерпретація літературного твору, з ідеалістично-українофільського стану вузької тенденції славянофілів в органі „День“ Ламанського, Костомарова, Куліша, у працях Драгоманова, Ів. Рудченка, Хведора Вовка, Чалого, М. Сумцова, Франка —

підноситься на щабель позитивної критики й широкого порівняного студіювання. А. М. Дашкевич започатковує ідеологічну теорію української критики, яка у студіях Огоновського, Житецького, почасти Сумцова й Науменка розвивається далі. В цю добу до найвищого ступня підноситься фолькер-психологічна й лінгвістична теорія Потебні, яка незрозуміла в усім обсязі для сучасників цього вченого, час від часу знаходить свій відгос лише в де-яких студіях проф. М. Сумцова та проф. Овсян.-Куликовського.

10. Від р. 1905 літературна полеміка між російськими й українськими вченими затихає й робиться безпредметовою. Франко свої курси української літератури (в Енциклопедичнім Словнику Брокгауза й Ефрона, а також у окремії праці р. 1908) просто розпочинає з найдавніших часів — від XI. ст. Це питання більше актуальним є для російських учених, проф. Петухова і проф. Сперанського, які у своїх курсах історії російської літератури підпирають позицію Пипіна й Істріна. Цього самого погляду тримається й акад. Перетць, хоч своїм курсом історії руської літератури Київського періоду продовжує традицію свого попередника — проф. Владімірова. А українські історики пізніші, як акад. Єфремов р. 1912, випускає свій курс історії українського письменства, в якому розпочинає українську літературу від XI. ст. Лише від р. 1914 розпочинає нову сторінку С. Смаль-Стоцький своєю теорією про повну відрубність української мови з цілковитим відкиненням праруської доби в українській мові й виводить цю останню безпосередньо від праславянської. Тоді ж проти цієї теорії виступив акад. Шахматов і навіть Кримський. Теорія акад. Смаль-Стоцького стане дуже актуального лише в сучасну хвилю.

11. Той же 1905 рік в літературно-науковім студіюванні відкриває широкі можливости. „Кіевская Старина“ від р. 1907 переіменовується на „Україну“ і друкується в українській мові. У Києві засновується „Наукове Т-во ім. Шевченка“ з фільологічною секцією на чолі з акад. В. Перетцем й випускає „Записки Наукового Т-ва в Київі“. Зі Львова до Києва переноситься „Літературно-науковий Вістник“. По всіх більших центрах України заснуються українські часописи. Конституційна свобода, Парлямент у Петербурзі, українська парляментарна репрезентація, — це все відкриває широкі перспективи для літературного життя поза Україною. В Петербурзі р. 1906 засновується „Українській Вїстникъ“, де чільну участь беруть проф. М. Грушевський, проф. Овсяніко-Куліковській та інші вчені а також зорганізовується видання таких капітальних Збірників, які Українській народ в его прошлом и настоящем. У Москві засновується великий журнал „Украинская Жизнь“ під ред. С. Петлюри, в якому приймають участь найвизначніші сили українського науково-культурного руху. В Києві повстають далі такі журнали, як „Українська Хата“, „Дзвін“. Визначаються сти-

сліці напрями літературної критики. Вивязується цікава літературна полеміка між акад. Єфремовим з одного боку й М. Шаповалом та М. Євшаном — із другого. В цій полеміці визначаються нові літературно-публіцистичні й навіть наукові тенденції. Єфремов — прихильник ідеологічної теорії Дашкевича та Пипіна, проводить ці літературні стремління в журнальну літературну критику. А філософічні та естетичні ідеї Ніцше, Гійо, Тена, критична манера польського критика Бжозовського — переважають у критичних розправах Євшана.

12. В цю добу особливої популярності набирає теорія Потебні, як у російській, так і в українській критиці. Ще рр. 1901 — 1903 український поет Вороний кличе до нових ідей у творчості до нових ідей у критиці, а власне — до ідей символізму. Від р. 1906 популярний російський критик А. Б-єлий друкує свої студії, що увійшли в його книжку „символізм“. Ця свого часу популярна праця, в принципах та ідеології цілковито збудована, як я це старався у свій же доказати, на засадах теорії Потебні. Отже, ідеї цього видатного українського вченого спопуляризовані російською літературною критикою (Бєлий, Горенфельд, Харцієв, Поголін та инш.) й такими українцями, як проф. Сумцов і проф. Овсяніков-Куліковський, — проходять у всі закутки журнальної критики на Україні і творять тло нового підходу до літературних творів і взагалі до поетичної творчості, яка дасть буйні наслідки у третій фазі — власне після р. 1917.

13. Ця доба є найвищим ступнем розвитку фільологічної школи на Україні. Коли центром ідей Потебні стає Харківський Університет, то осередком фільологічної критики стає Київський Університет на чолі з проф., а потім академиком — Перетцем. Засновується ним при Київським Університеті „семинарь русской филології“, в яким розробляється переважно українська література, виховуються числені ученики акад. Перетця. які цю працю ведуть далі (С. Маслов, В. Маслов, В. Адріянова, С. Щеглова, О. Грузинський, О. Назаревський, С. Бугославський, П. Філіпович, С. Гавєвський, Калинович, проф. Сушицький, Ларин, Драй-Хмара, Дорошкевич Багрій, Копержинський і баг. инш.). Фільологічна школа наукової критики під впливом акад. Ягіча прищеплюється у Львові, апольогетами якої стають проф. К. Студинський, др. Ів. Франко, др. В. Шурат, М. Возняк, Ів. Брик, Я. Гординський, Тершаковець.

14. Тоді ж найкраще у студіях М. Сумцова, дра Ів. Франка, дра О. Колеси, В. Гнатюка, дра В. Шурата визначається й порівняна теорія М. Драгоманова, О. Веселовського та проф. Полівки.

15. У попередніх двох фазах літературно-наукової критики всі напрями розвивалися майже паралельно, підсилюючи один другого, свобідно допомагаючи осягнути поставлених наукових завдань. Про таке співжиття і співпрацю всіх напрямів в українській лі-

тературно-науковій критиці не можна голосно говорити у третю, останню добу після р. 1917, властиво після р. 1920, коли на Україні запанувала більшовицька влада. Перевага в теорії марксистських ідей у ССРСР і УРСР накидає це також тавро й науці. Фактично, треба сказати, таке співжиття всіх напрямів продовжується й далі, але назверх мусять майже в кожній студії витикатися тенденції марксистського означення, які накладаються згори комуністичною партією. Я розумію: у свобідній науковій праці можуть розвиватися усі напрями літературно-наукової критики, навіть і марксистський напрям. Так, наприклад, тенденції Маркса і Плеханова в українській критиці вже визначаються р. 1902—4 у студіях Ів. Стешенка, у другій фазі після 1905 р. Стешенко ці тенденції у своїй науковій праці провадить далі; органом марксистських стремлінь був „Дзвін“. Визначаються вони і в працях Волод. Дорошенка та инш. Але тут є лише свобідна науково-творча конкуренція. А тепер Українська Академія Наук і два нових університети, заснов. р. 1918, були визнані організаціями контр-революційними, в наслідок чого університети впали, а Академія Наук була залишена сама на собі; без усякої грошевої допомоги. І лише героїчна праця відданих їй членів, переважно Українців — врятували цю установу від руїни, на свій власний кошт друкуючи, що можна було друкувати. І була вона єдиною фортецею і трибуною свобідної науки в залежності від переконань та наукових стремлінь кожного її члена.

16. Акад. В. Перетць продовжує свою попередню фільольогічну літературно-наукову працю в Києві й Ленінграді, де стоїть на чолі українського літературно-наукового т-ва. В центрі його дуже продуктивної наукової праці стоїть таку видатний твір, як монографія про „Слово о Полку Ігореві“.

17. Акад. Єфремов продовжує попередню працю у своїх монографіях про окремих письменників.

18. В Академію Наук переносить свою чинну діяльність акад. М. Грушевський. Ще у Відні р. 1921—23 акад. Грушевський засновує Український Соціологічний Інститут, накладом якого друкує свою працю про Драгоманова й „Початки громадянства“, у Львові випускає I, II, III. томи своєї видатної „Історії української літератури“. Цими своїми працями М. Грушевський продовжує ту яскраву позитивну соціологічну теорію, яку так високо підніс М. Драгоманов. Із цими переконаннями учений переїздить до Києва в Академію Наук і там в цім же напрямі розпочинає незвичайно продуктивну працю по розробленню української історичної поезії (вид. Корпус українських дум), первісної культури, старої культури українських міст (Київ, Чернигова й инш.); засновує орган „Україна“, в якій співпрацює з академиком ціла низка його учеників і послідовників, випускає IV., V. і VI. т. історії української літе-

ратури. Це такі монументи його праці, які роблять в українській науці цілу епоху.

19. Під впливом таких видатних двох учених як акад. В. Петець і акад. М. Грушевський Київ стає виразником двох напрямів літературно-наукової критики — фільольогічної й соціольогічної.

20. Поруч із Київом Харківський науковий центр з одного боку виступає зі своїми науковими традиціями свого вчителя Потєбні, а також стає основоположником і марксистських тенденцій. У першому напрямі йдуть проф. О. Білецький, Айзеншток, Харцієв, В. Навроцький і инш., які купчаться в заснованім Інституті Шевченкознавства. Соціольогічна теорія Маркса-Плеханова в Харкові має осередок, ховає в собі основи офіційної урядової політики і цей напрям репрезентують головно М. Яворський, Коряк, Річицький і инші молоді критики; у Києві — Б. Якубський, в Одесі А. Музичка; хоч два останніх дослідника до офіційного курсу не мають такого відношення.
